

ΜΕ ΤΗΝ ΨΥΧΗ ΣΤΟ ΒΛΕΜΜΑ

ΤΟΥ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
 Ἀναπλ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ μάτι

Ἄδικοι οὐκ ἀδικεῖται τὸ κακὸ τὸ μάτι, τὸν βάσκανο ὀφθαλμὸ. Φοβᾶται γὰρ τὸν πάρει κάποιος μὲ κακὸ μάτι. Ἀντίθετα προτιμᾷ γὰρ τὸν καλοβλέπου καὶ γὰρ τὸν παίρνουν μὲ καλὸ μάτι. Θὰ μπορούσε γὰρ γράφει κάποιος σελίδες ἐπὶ σελίδων μὲ τὸ γὰρ καταγράφει ὅλες τὶς ἐκφράσεις πού περιέχουν λέξεις ὅπως βλέπω, μάτι, μάτια, βλέμμα κ.τ.τ. Ἡ «πρῶτη τῆ τάξει» κλῆση ἔχει πλουτίσει τὸ λεξιλόγιό μας μὲ ποικιλία διατυπώσεων, στίς ὁποῖες ἀποδίδεται ἀπειρία ἐγνωσίων.

Τὸ πῶς κοιτάζεις κάποιον θὰ μπορούσε ν' ἀποτελέσει προβληματικὸν τέστ προσωπικότητος. «Πές μου πῶς κοιτάζεις κάποιον γιὰ νὰ σοῦ πῶ ποιὸς εἶσαι!» Ὅλο τὸ εὖρος τῶν αἰσθημάτων ἐκβάλλεται στὸ βλέμμα: μῖσος, ἀγάπη, συμπάθεια, περιφρόνηση, οἶκτος, εὐσπλαγχνία, ἐπιθυμία, ἀγριάδα. Ἀκούμε συχνὰ τὴ φράση: «τί μὲ κοιτᾶς ἔτσι, δὲν σοῦ σκότωσα τὴ μάνα καὶ τὸν πατέρα!» Ποιὸς ξέρει τί ἐκφραση παίρνουν τὰ μάτια μας καὶ τί διαδίδει ὁ ἄλλος πού τὸν κοιτάζουμε ἔτσι. Τέτοια μάτια εἶναι ἀνυπόφορα. Θυμᾶμαι κάποιον γνωστό μας παιδάκι πού ἔλεγε στὴ γιὰγιά του: «Δέρνε με ὅσο θέλεις ὅταν φταίω, μ ὁ ν ο γὰρ μὴ βλέπω τὰ μάτια σου». Ποιὸς ξέρει μὲ τί ἀγριο τρόπο κοίταζε τὸ παιδὶ τὴ γιὰγιά του.

Τὸ φῶς ἐνὸς βλέμματος

Αὐτὸ τὸ «μόνο» τοῦ μικροῦ μου θυμίζει ἓνα ἄλλο «μόνο πού ἔχει καὶ αὐτὸ σχέση μὲ τὸ πῶς κοιτᾶμε τὸν ἄλλο καὶ τοῦ δίνουμε τὴ θεαίωση τῆς ὑπαρξῆς του μέσα στὸ βλέμμα μας. Πάντα μ' ἐντυπωσίαζε τὸ ποίημα τῆς Μαρίας Πολυδούρη «Μονάχα γιὰτί μ' ἀγάπησες»¹. Ἐκεῖ, γίνεται φανερό πῶς τὴν ἀξία μας τὴν συνειδητοποιοῦμε μέσῳ τοῦ καταξιωτικοῦ βλέμματος τοῦ ἄλλου. Ἡ σχετικὴ μὲ τὸ βλέμμα στροφή τοῦ ποιήματος εἶναι εὐγλωττη.

*Μόνο γιὰτί τὰ μάτια σου μὲ κῦτιαξαν
 μὲ τὴν ψυχὴν στὸ βλέμμα
 περὶ φανὰ σιολίστηκα τὸ ὑπέριαιτο
 τῆς ὑπαρξῆς μου σιέμμα,
 μόνο γιὰτί τὰ μάτια σου μὲ κῦτιαξαν.*

Τοῦτο συμβαίνει ὄχι μόνο στοὺς ἀνθρώπους μὰ καὶ στὰ ἄφυχα καὶ στὰ φυτά. Ἄν ἡ Μαρία Πολυδούρη μιλάει ἐξ ἀντικειμένου — αὐτὴ ὡς ἀντικείμενο ἐνὸς βλέμματος —, ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος στὸ ποίημά του «Τὸ βλέμμα μου» μιλάει ἐξ ὑποκειμένου². Αὐτὸς μὲ τὸ βλέμμα του δίνει ἀξία στὰ πράγματα, αὐτὸς θεαίωνει ὅτι ὑπάρχουν. Ἄς παρακολουθήσουμε λίγους στίχους τοῦ ὠραίου αὐτοῦ ποιήματος.

*Τὸ βλέμμα μου ὑπῆρξε ὁ καθρέφτης σου,
 θάλασσα. Μέσα του ἐφάνη τὸ ὑδάτινο
 σῶμα σου. Ἐσὺ δὲν ἐγνώριζες τὴ μορφή,
 τὴ βοή, τὶς πότε λαμπρὲς καὶ τὶς πότε
 ταραγμένες μεταμορφώσεις σου.*

*Σὲ μένα ἢ χάρη καὶ ἢ τιμὴ
 καὶ ἢ δόξα. Γιὰτί ὅλα ὑπῆρχατε
 δίχως νὰ γνωρίζετε πῶς ὑπάρχετε,
 θάλασσα. Ἡ θεαίωση ἔγινε
 μέσα στὸ βλέμμα μου.*

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πράγματι ἀμφιταλαντευόμαστε στὸ νὰ διακρίνουμε τὴν ὑποκειμενικὴ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀξία ἐνὸς πράγματος. Ἀξίζει ἀπὸ μόνο του ἢ μόνο γιὰτί τὰ μάτια μας τὸ «κοίταξαν», μόνο πού τὸ «παρατηρήσαμε»; Ὅπως γιὰ παράδειγμα ἓνα λουλούδι πού μαζέψαμε στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, πηγαίνοντας στὸ σπίτι μας. «Αὐτὸ τὸ λουλούδι, ὅσο ταπεινὸ καὶ ἂν εἶναι, μπορεῖ νὰ γίνῃ τὸ πιὸ ἐξαισίο λουλούδι πού μάζεψε ἄνθρωπος ποτὲ ἂν αὐτὸς πού ἔσκυψε γὰρ τὸ μαζέψει ἀπ' τὸ γυμνὸ χῶμα τῆς Ἀττικῆς, τὸ περιγράφει θάγοντας σ' αὐτὸ τὸ λουλούδι καθετὶ πού ἐνωθε γιὰ τὰ λουλούδια, πού εἶναι σὰν νὰ λέμε σύμπαν. Τὸ ἔκανε ἀθάνατο μόνο πού τὸ παρατήρησε»³.

Ἡ λοξὴ ματιὰ

Τὸ πᾶν ἐγκτεται στὸ νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὸ τυχαῖο, τὸ ἐξωτερικὸ πού φαίνεται ὅταν παρατηροῦμε κάτι. Ἡ ματιὰ μας γὰρ εἶναι διεισδυτικὴ, γὰρ φθάνει ὡς βολίδα στὸ βάθος τοῦ ἄλλου. Νὰ μπορούμε γὰρ βλέπουμε καὶ αὐτὰ πού δὲν φαίνονται. Ὅχι μόνο τὴ μία του πλευ-

ρά, αλλά να περιμένουμε την πλήρη περιστροφή του, να δείξει όλες του τις πλευρές. Για κάτι τέτοιο δεν αρκεί μόνο η απ' ευθείας ματιά: απαιτείται η «λοξή ματιά», το κοίταγμα υπό γωνία.

Να μην αρκείσαι σε μία οφθαλμολογικού τύπου εξέταση των οπτικών πεδίων, στην οποία είσαι υποχρεωμένος κοιτάζοντας μόνο κατ' ευθείαν μπροστά να αντιλαμβάνεσαι όλα τα παράπλευρα σήματα. Οι αλλοιώσεις του οπτικού νεύρου είναι δυνατό να εμποδίζουν την πλήρη έποπτεία. Χρειάζεται τότε να μην επαναπαύεσαι στο ότι δεν τα διακρίνεις όλα επειδή κρατάς το βλέμμα σου ακίνητο μπροστά, αλλά να κινείς το βλέμμα σου δεξιά, αριστερά, πάνω, κάτω γύρω να δεις όσο γίνεται περισσότερα σήματα. Τα περιορισμένα οπτικά πεδία οφείλεις να τα διευρύνεις με άλλους τρόπους.

Η λοξή σου ματιά μπορεί να προσδίδει τότε στα καθημερινά πράγματα απρόβλεπτες διαστάσεις⁴. Η λοξή ματιά μπορεί να επιτελέσει αυτό που είχαμε δει να επιτελεί το «τρίτο αυτί» στη συνακρόαση⁵. Δεν τολμώ να επικαλεστώ το «τρίτο μάτι» γιατί είναι φορτισμένο με ανεπιθύμητες εμπνεύσεις φιλοσοφικο-θρησκευτικού χαρακτήρα ή ακόμα του προσδίδονται αμφιβόλου έρμηνείας πολιτικοί προσανατολισμοί και συμμάχες.

Η σπλαγγνική ματιά

Αλλά, όπως είδαμε, δεν αρκεί μόνο η κατεύθυνση του βλέμματός να είναι, δηλαδή, μόνο ευθεία ή λοξή. Χρειάζεται η ποιητική του διαφοροποίηση. Να μην είναι μόνο επιφανειακή έπαφή, εξωτερική σχέση αλλά να υπεισέρχεται κάτι το έσωτερικό. Αυτό που μας υπέδειξε η ποιήτρια πιο πάνω: το κοίταγμα με την ψυχή στο βλέμμα. Είναι το βλέμμα που δεν είναι αδιάφορο, ψυχρό, άψυχο αλλά προέρχεται μέσα από τα σωθικά μας. Θωπεύει τους γύρω μας, δίνει έλπίδα σ' αυτούς που δεν έχουν, διώχνει το φόβο από τις καρδιές τους.

Ασυναίσθητα έδω μου έρχεται στο γού το βλέμμα του Ίησού όταν «ένέβλεπε» (κοίταζε κατά πρόσωπο) τους μαθητές και τους διαβεβαίωνε για τη δύναμη του Θεού (Ματθαίου ιθ' 25-26) ή όταν έβλεπε τους όχλους και τους σπλαγγιζόταν γιατί ήταν κατακουρασμένοι και παρατημένοι σαν πρόβατα που δεν έχουν ποιμένα (Ματθαίου θ' 36). «Ίδών δέ τους όχλους εδσπλαγγίσθη περι αυτών».

Μελετώντας σε βάθος αυτές τις στιγμές θα μπορέ-

Ο Χριστός του Rouault

σούμε ίσως να γυμνάσουμε τα μάτια μας ν' αναπτύξουν αυτόν τον νέο τρόπο να βλέπουν πρόσωπα και πράγματα: με την ψυχή στο βλέμμα, με σπλαγγνική ματιά.

1. Βλ. το ποίημα στην προσωπική Ανθολογία του Μανόλη Αναγνωστάκη, Αθήνα, Έκδ. Νεφέλη, 1990, σ. 182-183.

2. Συνάντηση με τη θάλασσα (Ποιήματα), Αθήνα, Φύλλα, 1991, σ. 23.

3. Αυτό του είδους ή ανύψωση του ταπεινού μέσω της παρατήρησης περιγράφεται θαυμάσια από τον Χένρυ Μίλλερ στον Κολοσσό του Μαρουσιού (Αθήνα, Έκδ. Κάκτος, 1981, σ. 223) και αποδίδεται στον Κατσιμπαλή, διρτούζο στη διήγηση ιστοριών «και το πιο άπλο έπεισόδιο που τύχαινε στη ζωή του Κατσιμπαλή γινόταν στα χέρια του κάτι το σπουδαίο». Δείγμα αυτού του ταλέντου μεταφέραμε στις γραμμές του κειμένου μας που προηγήθηκαν.

4. Την έκφραση «λοξή ματιά» δανείζομαι από ένα κριτικό σημείωμα του Γ. Μπακογιαννόπουλου για τον ακηνοθέτη Τσιώλη («Η Καθημερινή» 2.11.1990).

5. Βλ. όμοιτιλο άρθρο μου στη Θεραπευτική Δικακονία, Αθήνα 1989, σ. 63-68.